

ШАХСИЙ ТОМОРҚА ЕР ЭГАЛАРИНИНГ ХОНАДОНЛАРИДА САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИДАН СИФАТЛИ МАҲСУЛОТ ОЛИШ ВА ҲОСИЛДОРЛИКНИ ОШИРИШНИ ЖОРИЙ ЭТИШ

Журналимиз мухбири Мариямхон Боқиева мамлакатимиз аҳолисининг шахсий томорқаларида бугунги кунда илм фанда ишлаб чиқилган янги технологияларни қўллаш ва жорий этиш бўйича Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институти лаборатория мудури биология фанлари номзоди Камол Маматов билан суҳбат ўтказди.

КАМОЛ АКА, БУГУНГИ КУНДА РЕСПУБЛИКАМИЗ ПРЕЗИДЕНТИ ТОМОНИДАН ЧИҚАРИЛАЁТГАН ФАРМОНЛАР ВА ИСЛОҲОТЛАР БЎЙИЧА ИЛМ ФАНДА ҚАНДАЙ ИШЛАНМАЛАР ЖОРИЙ ЭТИЛМОҚДА?

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маъмурий ислохотлар доирасида қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат соҳасида давлат бошқарувини самарали ташкил қилиш чора-тадбирлари тўғрисида” 2023 йил 10 июндаги ПФ-90-сон Фармони ижросини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2023 йил 9 декабр № 652/11-сонли қарорининг 6-бандида кўзда тутилган ишларни амалга оширишни инобатга олган ҳолда картошкачиликка ихтисослашган ҳудудлардаги хўжаликларнинг шахсий томорқаларида янги замонавий агротехникаларни қўллаб картошкани такрорий экин сифатида етиштиришни жорий этишни йўлга қўйиш муҳим вазифалардан бирidir.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 майдаги ПҚ-4704-сон қарорида “Картошкачиликка ихтисослаштирилган туманларда картошкачилик кластерлари ва кооперацияларини ташкил этиш орқали истеъмол истеъмол учун картошка етиштиришни кўпайтириш орқали ички бозор талабини қондириш, унинг экспортини кенгайтириш, соҳада илғор технологиялар, инновацион ечимлар (нау-хау) ва илм-фан ютуқларини жорий этишга алоҳида аҳамият бериш кўрсатилган”. Президентимизнинг қарорларини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистоннинг турли тупроқ-иклим шароитларида витаминларга бой бўлган янги ўта эртаги картошка маҳсулоти етиштиришни кўпайтириш, имкониятсиз фаслларда ҳам аҳолини у билан таъминлаш, аҳолининг шахсий томорқаларида картошка етиштириш технологиясини ишлаб чиқиш, такрорий экин сифатида эса, бошқа сабзавот экинларини етиштиришга имкон берувчи юқори ҳосилдор, турли хилдаги касалликларига чидамли навларини етиштириш технологиясини жорий этишга қаратилган ишлар амалга оширилмоқда.

АҲОЛИНИНГ ШАХСИЙ ТОМОРҚАЛАРИДА САБЗАВОТ ВА КАРТОШКА ЕТИШТИРИШ БЎЙИЧА ИЗЛАНИШЛАР ҚАЕРЛАРДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИ, БУ ИЛМИЙ ИШНИНГ ЯНГИЛИГИ, УНИНГ МАҚСАДИ ҲАМДА ВАЗИФАЛАРИ НИМАЛАРДАН ИБОРАТ?

Аҳолининг шахсий томорқаларида сабзавот экинлари етиштириш бўйича лойиҳа ишлаб чиқилди. Ушбу лойиҳани бажариш учун Наманган вилоятининг сабзавотчиликка ихтисослашган Янгиқўрғон туманидаги Булоқбоши МФЙга

қарашли Булоқбоши қишлоғи танланди. Бунда аҳолининг шахсий томорқа ер участкаларидан олаётган даромадлари ва моддий ахволини яхшилаб, томорқа участкаларидан фойдаланиш маданиятини ошириш, уларга мавсумий даромад олиш имкониятини яратиб бериш республикаимизда биринчи марта бажарилаётганлиги сабабли бу, албатта, изланувчилар ва мутахассислар учун янгилик ҳисобланади.

Бизнинг мақсадимиз сабзавотчиликка ихтисослашган хўжаликларнинг шахсий томорқаларида янги замонавий агротехникаларни қўллаб, Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институтида картошкани такрорий экин сифатида бошқа сабзавот экинлари билан галма-гал етиштириш учун яратилган навларни амалиётга татбиқ этишдан иборат эди.

““

Сиз биласиз, картошка – халқимиз таъбири билан айтганда “иккинчи нон”. У нафақат тўйимлилиги билан, балки шифобахшлиги билан ҳам аҳамиятлидир. Бошқа жиҳатдан, “иккинчи нон” атамасининг ўзи ҳам унинг ижтимоий мавқеини белгилайди ва у озиқ-овқат истеъмолида муҳим ўрин тутди. Унинг сифатли ва арзон бўлиши эса ҳар бир оиланинг фаровонлиги, уларнинг иқтисоди учун ҳам таъсир қилади. Шуларни инобатга олган ҳолда институтимизда яратилган эртапишар картошканинг “Ўзбекистон қизили” ҳамда “Тошкент эртагиси” навлари март ойида Булоқбоши қишлоғининг 20 та хонадониде экилди.

”

АҲОЛИНИНГ ШАХСИЙ ТОМОРҚА ЕРЛАРИДА ҚАНДАЙ ИЛМИЙ ИЗЛАНИШЛАР БАЖАРИЛМОҚДА?

Бунда биринчи навбатда аҳолининг картошка экиш учун мўлжалланган шахсий томорқа ерларидаги тупроқнинг иқлим шароити ўрганиб чиқилиб, экиш муддати ва схемаси танланди ҳамда картошканинг шу ерга мос, ҳосилдорлиги юқори бўлган “Ўзбекистон қизили” ва “Тошкент эртагиси” навларидан (ҳар бир хонадонда 3 сотих) экилиб, тупроғи органик ва минерал ўғитлар билан бойитилди ва шу билан бир қаторда илмий асосланган янги замонавий технологиялар қўлланилиб, агротехник ишловлар олиб борилди.

Ўсимликларининг ўсиши ва ривожланиш динамикасини аниқлаш учун фенологик кузатувлар, ривожланиш босқичлари бўйича биометрик ўлчовлар, ўсимликларнинг параметрларини ҳисоблаш ва ўлчаш амалга оширилди. Уруғ униб чиқишининг бошланиши (10%) ва оммавий (75%)

пайдо бўлиши, шоналаш, гуллаш, поялари сони, узунлиги, барглари, туганаклари шаклланиши ва пишиб етилиши саналари кузатилиб, белгилаб борилди. Ҳар бир қайтариқда 20 та ўсимликда биометрик ўлчов ва фенологик кузатувлар амалга оширилади. Экинларни ҳисобга олиш электрон таразида тортиш усули орқали амалга оширилди, шу билан бирга, картошка ҳосилининг истеъмолга ва уруғлик учун яроқли фракциялари аниқланди.

КАМОЛ АКА, ХОНАДОНЛАРДА КАРТОШКА ЭКИНИДАН ОЛИНГАН ҲОСИЛ ВА ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИК НАТИЖАЛАРИ ТЎҒРИСИДА ГАПИРИБ БЕРСАНГИЗ.

Мен юқорида таъкидлаб ўтганимдек, картошканинг Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институтида яратилган эртапишар, ҳосилдорлиги юқори бўлган “Ўзбекистон қизили” ҳамда “Тошкент эртагиси” навларининг уруғлари ҳар бир хонадонга жорий йилнинг март ойида 90 кг.дан тарқатилди. Ушбу картошкани етиштириш давомида хонадон эгалари агротехник тадбирлар, яъни ерни ағдариш, уруғни экиш, бегона ўтлардан тозалаш, органик ва минерал ўғитлар бериш, касаллик ва зараркунандаларга қарши кураш ишларини биз таклиф берган тавсиялар асосида олиб бордилар.

“

Бунинг натижасида эса, хонадон эгаларининг ўзлари ҳам кутмаган натижага эришилди. Бунда картошканинг ҳар бир тупидан (20 та хонадонда) ўртача 1 кг. 500 гр. истеъмол учун, 300 гр. уруғлик учун ҳосил олинди. 3 сотих ердан 2 т. 100 кг.дан ҳосил олинди. Бунинг килосини 4000 сўмдан ҳисобласангиз, 8 млн. 400 минг бўлади. Хонадон эгалари ҳам бу натижадан ҳайратда қолишди.

”

Картошканинг “Ўзбекистон қизили” ҳамда “Тошкент эртагиси” навларидан олинган ҳосил

Бундан ташқари, картошкадан бўшаган ерларга ишлов берилиб, Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институтида яратилган бодрингнинг “Сардор” навининг уруғидан тайёрланган (вақтдан ютиш учун бодринг уруғи махсус тувакчаларга экилган эди) 40 кунлик кўчатлари экилди. Ҳар бир туп бодрингдан ўртача 3-4 кг. ҳосил олинди, бу ҳосилдан уларнинг ўзлари ҳам истеъмол қилишди, ортиқчасини эса 7 минг сўмдан сотиб, 3 сотихдан 4 млн. сўм соф фойда олишга эришдилар. Август ойида бодринг ҳосил беришдан тўхтагандан сўнг, яна ерга ишлов берилиб, институтда яратилган шолғом уруғи экилди. Мана, ҳозир сентябр ойи, бунда ҳам хонадонлар эгалари агротехник тадбирларни тавсияларимиз асосида амалга оширмақда ва, албатта, натижасини кутамиз.

Бугунги кунда 10 та хонадонда йил мобайнида сабзавот экинларини тўхтатмасдан етиштириш учун иссиқхоналар қурилмоқда. Ҳар бир хонадоннинг бир нафардан аъзоси лойиҳага жалб этилиб, ойлик маош берилади ва қўшимча иш билан таъминланади ва, натижада, Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий-тадқиқот институтида яратилган маҳаллий экспортбоп навлар институтнинг илғор ишланмалари, инновацион технологиялар асосида ишлаб чиқаришда ва аҳоли хонадонларида жорий этилади.

ZAYTUN MEVA PASHSHASI (*BACTROCERA OLEAE* ROSSI)

Buriev Xasan Chutbayevich,

Toshkent davlat agrar universiteti, b.f.d., professor,

Tosheva Yoqutoy Norqobilovna,

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti, k.i.x.,

Abdullayev Saidazim Baxtiyor o'g'li,

Toshkent davlat agrar universiteti, q.x.f.f.d., doktorant,

Djabborov Botir Ishburiyevich,

Akademik M.Mirzaev nomidagi BUVITI Bandixon ilmiy-tajriba stansiyasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zaytun o'simligida uchraydigan zaytun meva pashshasi (*Bactrocera oleae* Rossi) zararkunandasi tarqalishi, rivojlanishi va zarari to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan. Xorijiy adabiyotlar tahlil qilinganda, zaytun meva pashshasi eng xavfli zararkunanda ekanligi qayd etildi.

Kalit so'zlar: zaytun o'simligi, zaytun meva pashshasi, *B. oleae*, rivojlanishi, lichinka, tuxum, g'umbak, tarqalishi, zarari, harorat.

Аннотация. В статье представлены сведения о распространении, развитии и повреждении вредителя оливковой плодовой мухи (*Bactrocera oleae* Rossi) на растении оливы. При анализе зарубежной литературы отмечено, что оливковая плодовая мушка является наиболее опасным вредителем.

Ключевые слова: оливковое растение, оливковая плодовая мушка, *B. oleae*, развитие, личинка, яйцо, гриб, распространение, повреждение, температура.

Abstract. This article provides information on the distribution, development and damage of the pest of the olive fruit fly (*Bactrocera oleae* Rossi) in the olive plant. When analyzing the foreign literature, it was noted that the olive fruit fly is the most dangerous pest.

Keywords: olive plant, olive fruit fly, *B. oleae*, development, larva, egg, fungus, spread, damage, temperature.

Kirish. Zaytun yog'i dunyoda eng qimmatli va foydali yog' hisoblanadi. Zaytun nisbatan issiq va dengizbo'yi davlatlarida yetishtiriladi. Ammo seleksiya natijasida sovuq iqlimga chidamli navlar ham yaratilmoqda. Jumladan, ispaniyalik seleksioner olimlar tomonidan yaratilgan zaytunning "Orbikina" navi -22°C sovuqqa chidamli bo'lib, asosan, yog' olish uchun o'stiriladi. 2022-yilda Surxondaryo viloyatining Oltinsoy tumanida 50 gektar maydonda "Orbikina" navidan respublikamizdagi birinchi zaytun plantatsiyasi tashkil etildi. Hozirgi kunda Andijon, Farg'ona, Namangan, Samarqand va Surxondaryo viloyatlarining hududlarida zaytun bog'lari barpo etilmoqda.

Zaytun (*Olea europaea* L.) o'simligi qurg'oqchilikka chidamli, sovuq va yuqori haroratga nisbatan chidamsiz hisoblanadi. Garchi deyarli faqat O'rta Yer dengizi iqlimi sharoitida yetishtirilgan bo'lsa-da, zaytun bog'larini juda chekka hududlarda ham uchratish mumkin. Harorat -8°C zaytunga zarar yetkazadi va yillik yog'in miqdori 350 mm bo'lgan qurg'oqchil hududlarda yetishtirish mumkin [1].

Biroq respublika hududlarida yetishtirilayotgan zaytunzorlardan yuqori va sifatli hosil olish uchun zaytun daraxtida uchraydigan zararkunandalardan himoya qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Zaytun daraxtida 255 dan ortiq zararli organizmlar (kasallik, zararkunanda, nematoda) uchraydi. Ularning yarmiga yaqini zararkunandalar, qolganlari esa kasallik qo'zg'atuvchi mikroorganizmlardir. Biroq, ularning faqat kichik bir qismi zaytun daraxtiga iqtisodiy zarar yetkazadi. Zararli organizmlar ta'sirida 30% zaytun hosili yo'qotilishi mumkin [4].

Zaytun o'simligida eng xavfli zararkunanda zaytun meva pashshasi – *Bactrocera oleae* Rossi hisoblanadi. Ushbu zararkunanda Diptera turkumi, Tephritidae oilasiga mansub turdir [3, 5].

Taxminlarga ko'ra, zaytun pashshasi Afrikada paydo bo'lgan va butun O'rta Yer dengizi havzasida, keyinchalik Kaliforniya va Meksikada tarqalgan bo'lib, karantin muhofazasini talab qilishi va xalqaro savdo muammolarini keltirib chiqarishi qayd etilgan [7]. Hozirda u Janubiy Amerika yoki Avstraliyada topilmagan va Osiyoda mavjudligi aniq emas [3], zaytun pashshasi keng rivojlanishi va global isish tufayli yuqori kenglik va balandliklardagi hududlarga tarqalishi kutilmoqda [9].

B. oleae ning urg'ochi kapalaklari aprel oyida 60% ga yaqini yetuk tuxumga ega bo'lgani, biroq juftlashgandan keyin ular tuxum qo'yish uchun zaytun mevalari yaroqli bo'lgunga qadar reproduktiv diapauzaga kirganligi kuzatilgan [11, 12].

Italiyada bahor va yozda hasharotning yetuk zoti uchganlarini butun mintaqada kuzatgan holda, bahor va yoz populyatsiyalari o'rtasida turli xil harakatlar mavjudligi kuzatilgan, bu esa to'liq nasl va qayta taqsimlanishning paydo bo'lishini ko'rsatmoqda [10].

B. oleae ning voyaga yetgan urg'ochilari tuxumlarini zaytun meva ichiga qo'yishi kuzatildi. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, bitta urg'ochi hasharot bir kun davomida 10-40 ta, umri davomida 200 dan 500 tagacha tuxum qo'yadi, tabiatda esa bitta urg'ochi hasharot bir kun davomida 12 ta, umr bo'yi taxminan 200-250 tuxum qo'yishi mumkinligi ko'rsatilgan [2, 13].

Zaytun meva pashshasining tuxumlari $7,5-10^{\circ}\text{C}$ dan past haroratda rivojlanmasligi va $30-32^{\circ}\text{C}$ dan yuqori haroratda esa yashovchan emasligi, shuningdek, ob-havo sharoitiga qarab tuxumlar 1 kun ichida rivojlanishi mumkinligi qayd etilgan [6, 8].

B. oleae lichinkalari zaytun mevalari bilan oziqlanadi, tuxumlarini zaytun mevalari yuzasiga qo'yadi va birinchi lichinka 2-3 kundan keyin rivojlana boshlaydi. Lichinka bosqichi 25°C da 10-15 kungacha davom etadi. Kuzning o'rtalariga qadar zaytun mevasida o'z rivojlanishini yakunlaydi, keyinchalik kuzda